

Tomáš HUŘA

Prečo starobylá anafora Mar Addaiho a Mar Mariho (ne)obsahuje naráciu ustanovenia Eucharistie?

Abstract

This article offers an overview of the origin, history, and current state of the text of the anaphora of Addai and Mari, which is one of the most ancient Eucharistic prayers. It compares its structure, which was preserved in its original form by the Assyrian Church of the East and the structure in the liturgical texts of the Chaldean and Syrian-Malabar Catholic Churches. What sets them apart is the absence of a narrative institution of the Eucharist in the original text. The absence of a narrative institution is replaced by the so-called quasi-narrative resp. anamnesis and epiclesis, which refer to the events of the institution of the Eucharist during the Last Supper. The absence of the narrative institution is not a deficiency, but rather a language and a symbol by which the whole anaphora must be read as one integral and complex consecration prayer not *ad litteram*, but as a *lex orandi* of the believing community. Possible reasons for omitting the narration and the words of the institution of the Eucharist are given toward the end of this essay.

Keywords: anaphora, anamnesis, epiclesis, narrative institution, words of consecration

Úvod

Starobylá anafora Addaiho a Mariho neustále fascinuje odbornú i laickú verejnosť. Jej vyjadrovacie prostriedky sú nabité teologickou hĺbkou a precíznou jazykovou štylistikou. A to je možno dôvod, prečo ju liturgie východosýrskej tradície dodnes využívajú v takmer nezmenenej pôvodnej podobe. Našli sa však aj takí, ktorí v nej vidia liturgické nedokonalosti a pre viacerých liturgických teológov tomášovsko-aristotelovského typu je takmer heretickou, pretože neobsahuje explicitné slová ustanovenia eucharistie.

Záujem o štúdium tejto anafory je enormný. Tak ako v minulosti, aj v súčasnosti vychádza pomerne veľké množstvo odborných a vedeckých štúdií, ktoré sa snažia analyzovať a pochopiť, čo je v nej z konsekračného a sviatostného hľadiska konštitutívne. Početné štúdie boli publikované najmä po tom, ako v roku 2001 Svätá stolica a Asýrska cirkev Východu recipročne schválili možnosť svätého prijímania medzi touto starobyľou cirkvou Východu a Chaldejskou katolíckou cirkvou. Liturgická teológia na Slovensku sa tejto téme venovala len marginálne.

Chýba relevantné monografické dielo, ktoré by oboznámilo verejnosť s týmto liturgickým skvostom.

V tejto štúdií sa budeme zaoberať otázkou, či uvedená anafora vlastní naráciu ustanovenia eucharistie len symbolicky, implicitne, alebo je za tým niečo viac, prípadne ju neobsahuje vôbec a prečo je tomu tak. Impostácii tejto otázky bude predchádzať pôvod a neskoršie dejiny anafory v cirkvách zjednotených s Rímom.

Pôvod anafory

Anafora svätých apoštolov Mar Addaiho a Mar Mariho patrí k najstarším eucharistickým modlitbám, ktoré sa nám dochovali. Podľa jezuitu Cesare Girauda je s najväčšou pravdepodobnosťou najstaršou dochovanou anaforou vôbec.¹

V liturgickej tradícii cirkvi Východu sa od nepamäti hovorí, že ich zakladajúcimi apoštolmi sú Mar Addai a Mar Mari, spolu so svätým Tomášom, ktorý bol jedným z dvanástich Ježišových učeníkov. Všetci traja sú známi ako „učenici Východu“. V prípade identity Mar Addaiho však panujú viaceré nejasnosti. Podľa pôvodnej tradície bol Mar Addai jedným zo 72 apoštolov Pána Ježiša (porov. Lk 10, 1). Iná tradícia, ktorá má pôvod v Asýrskej cirkvi Východu hovorí, že Addai bol žiakom sv. Tomáša, apoštola Indie.² V minulosti jestvoval predpoklad, že Mar Addai bol Kristovým učeníkom a apoštolom Tadeášom, o čom môže svedčiť podobnosť mena Thaddaeus s formou Addai. Táto verzia je však krajne nepravdepodobná, pretože apoštol Júda Tadeáš spolu s apoštolom Šimonom Horlivcom evanjelizoval v Babylone, Perzii a v Arménsku. Aj keď pôsobil v oblasti Mezopotámie, nikde a nikdy sa nespomínal v súvislosti so sv. Tomášom apoštolom alebo s tzv. „kresťanmi sv. Tomáša“. Pôjde teda o iného Thaddeusa (Addaiho), ktoré meno sa iba zhoduje s menom Ježišovho apoštola. Podstatné je však to, že Mar Addai ohlasoval Kristovo evanjelium v Edesse v Mezopotámii. Mar Mari bol žiakom Mar Addaiho a pôsobil v Edesse, Nisibise, Arbele (dnes Erbil) a v Seleucii-Ktesifone. Obaja, Mar Addai a Mar Mari boli teda apoštolmi Mezopotámie. Anafora Addaiho a Mariho je veľmi starobylá a podľa mnohých odborníkov na východnú liturgiu sa definitívne sformovala v 3. storočí. Dodnes sa táto anafora používa v liturgiách cirkví zjednotených s Rímom (chaldejskej a sýrsko-malabarskej), ako aj v liturgiách nezjednotených a ortodoxných cirkví (Asýrska cirkev Východu, Malabarská sýrska nezávislá cirkev).

¹ Porov. GIRAUDE, C. L'anafora degli Apostoli Addai e Mari: la „gemma orientale“ della lex orandi. In: *Divinitas*, č. 4., r. 2004, roč. 47, s. 107.

² Porov. ROYEL, M.A. The Pearl of Great Price: The Anafora of the Apostles Mar Addai and Mar Mari as an Ecclesial and Cultural Identifier of the Assyrian Church of the East. In: LUISIER, Ph. *Orientalia Christiana Periodica*, vol. 80, fasc. 1, 2014, Rím: PIO, 2014, s. 9 – 10.

Zvláštnosť anafory

Anafora Mar Addaiho a Mar Mariho patrí do východosýrskej (chaldejskej) liturgickej tradície. Jej schéma vo všeobecnosti je veľmi blízka všeobecnej štruktúre eucharistickej modlitby a pozostáva z týchto častí:

1. Úvod + dialóg (zvolanie na pozdvihnutie mysle - v iných anaforách *Sursum corda*)
2. ante-sanctus
3. sanctus
4. post-sanctus
5. spomienka svätých, príhovory
6. kvázi-narácia ustanovenia eucharistie + anamnéza
7. epikléza nad liturgickými darmi
8. epikléza nad prítomnými
9. doxológia

V tejto anafore môžeme vidieť základnú schému východných sýrskych anafor: anamnéza sa nachádza pred epiklézou. Prvé štyri časti tvoria anamneticko-celebratívnu sekciu, piata až deviata časť epikletickú sekciu anafory.³

V prvej sekcii, v časti Sanctus je zaujímavé mesiášske zvolanie „hosanna Synovi Dávidovmu“ a „požehnaný, ktorý prichádza a príde v mene Pánovom“. Sanctus má teda výrazný biblicko-mesiášsky charakter. Post-Sanctus je charakteristický modlitbovým rozhovorom vyjadrujúcim dejinno-spásnu spomienku Kristovej vykupiteľskej prítomnosti nezvyčajnej teologickej sviežosti a hĺbky.

Druhá sekcia anafory, aj keď obsahuje podstatné časti anamnézy (prosba Boha, aby si spomenul na otcov pri spomienke Tela a Krvi svojho Krista), je charakteristická dvojitou epiklézou – nad obetným darmi a nad zhromaždeným spoločenstvom. Zvláštnosťou je absencia narácie a slov ustanovenia eucharistie.

Narácia ustanovenia eucharistie

Čo je však evidentné a na prvý pohľad do oči bijúce, je neprítomnosť narácie, resp. slov ustanovenia Eucharistie Ježišom Kristom. Aby sme boli presní, v pôvodnom znení anafory, ktorú dodnes s menšími obmenami používa Asýrska cirkev Východu, sa narácia ustanovenia nevyskytovala a dodnes ju v anafore nenájdeme. Napriek tomu dodnes sporadicky existujú názory, že pôvodná forma anafory Addaiho a Mariho naráciu ustanovenia obsahovala. Napr. Botte a Spinks tvrdia, že anamnéza predpokladá prítomnosť narácie ustanovenia.⁴

³ Porov. GIRAUDO, L'anafora degli Apostoli Addai e Mari: la „gemma orientale“ della lex orandi, s. 107.

⁴ Podľa Botteho je nepravdepodobné, aby istá anafora mala anamnézu bez narácie ustanovenia alebo jej ekvivalentu. Porov. BOTTE, B. L'Anaphore Chaldéenne des Apôtres. In *Orientalia Christiana Periodica*, č. 15. r. 1949, s. 270. Cit. in: LANG, U. M. Eucharist without Institution Nar-

Podľa oboch autorov narácia ustanovenia sa v anafore mohla nachádzať v čase pôsobenia chaldejského katolíkosu Mara Abua I. (540 – 552), ktorý uviedol do liturgickej praxe východosýrskeho rítu anaforu Teodora z Mopsuestie a anaforu Nestoria. Narácia ustanovenia v maronitskej tretej anafore svätého Petra (*šharar*) a chýbajúca narácia ustanovenia v anafore Addaiho a Mariho by teda boli neskoršími doplnkami v rôznych bodoch základného spoločného textu.⁵ Macomber predpokladá, že slová sa nachádzali v pôvodnej anafore, odstránil ich patriarcha Isho'yabh III. v 7. storočí.⁶ Napriek týmto „pracovným hypotézam“ sa akceptuje fakt, že pôvodná anafora Addaiho a Mariho neobsahovala naráciu ustanovenia eucharistie. Dôkazom sú viaceré starobylé anafory, ktoré sa nám v rôznej podobe dochovali dodnes: etiópska anafora Jakuba zo Sarugy, anafora apoštolov, anafora Xystusa Rímskeho či anafora Dionýza Jakuba Barsalibiho.⁷ Narácia ustanovenia eucharistie sa nenachádza ani v učení dvanástich apoštolov *Didaché* (okolo roku 100). Slová ustanovenia sa nenachádzajú ani v Jánovom evanjeliu, ani v apokryfných evanjeliách apoštolov Tomáša a Jána. Ide o zhodu okolností, nevedomosť alebo bolo vynechanie slov ustanovenia eucharistie teologicky a liturgicky intencionálne?

Chaldejská katolícka cirkev a narácia ustanovenia eucharistie

Chaldejská katolícka cirkev vstúpila do plného spoločenstva (únie) s Rímom v roku 1553. Iniciatívu zjednotenia podnietil chaldejský opát Ján Šimon Sulaqa a pápež Július III. Sulaqa bol následne vymenovaný za patriarchu cirkvi Východu. Je zrejmé, že vytvorenie únie malo bezprecedentný dosah na liturgiu. Jeho brat, metropolita Jozef Sulaqa, vložil okolo roku 1558 do anafory Addaiho a Mariho narácia ustanovenia eucharistie. Jozef Sulaqa ovládal veľmi dobre latinský a sýrsky jazyk. Do liturgie vložil naráciu ustanovenia s chaldejskými a latinskými prvkami.⁸ Tento krok mohol byť motivovaný aj určitou mierou naliehania vtedajšieho apoštolského nuncia v Mosule, dominikána Ambróza Buttigega, ktorý

rative? The Anaphora of Addai and Mari Revisited. In: *Divinitas*, č. 4, r. 2004, roč. 47, s. 240 – 243, 258.

⁵ Porov. LANG, Eucharist without Institution Narrative? The Anaphora of Addai and Mari Revisited, s. 234.

⁶ Porov. MACOMBER, W. F., The Ancient Form of the Anaphora of the Apostles, in GARSOIAN, N. G. – MATHEWS T. F. – THOMSON, R. W. (ed.), *East of Byzantium: Syria and Armenia in the Formative Period* (Dumbarton Oaks Symposium, 1980), Washington, D.C. 1982, s. 87 – 88. Cit. in: LANG, Eucharist without Institution Narrative? The Anaphora of Addai and Mari Revisited, s. 244.

⁷ Porov. HOFRICHTER, P. The anaphora of Addai and Mari An Early Witness to Apostolic Tradition. In: *Orientalium Ecclesiarum: Its Reception in the Syro-Malabar Church*, s. 8. [online] [cit. 24. 10. 2020]. Dostupné na internete: https://www.academia.edu/37288113/The_Anaphora_of_Addai_and_Mari_An_Early_Witness_to_Apostolic_Tradition.

⁸ Porov. PALLATH, P. *The Eucharistic Liturgy of the St. Thomas Christians and the Synod of Diamper*, Kerala: HIRS publicationss, 2008, s. 147 – 149.

ako duchovný syn Tomáša Akvinského a verný scholastik rozlišoval na základe aristotelovského hylemorfizmu matériu a formu (konsekračné slová) sviatosti eucharistie. Podľa Vatikánsko-sýrskeho kódexu 66, ktorý sa spolu s ďalšími spismi dostal po smrti Jozefa Sulaqu do Ríma, sa narácia ustanovenia nachádzala na konci anafory, po lámaní chleba a požehnaní. Nie je súčasťou textu anafory, ktorá zostala neporušená vo svojej integrite, ale nachádza sa na oddelených listoch:

Náš Pán Ježiš Kristus, v noci, keď mal byť odovzdaný a cez deň pred utrpením, vzal tento svätý chlieb do svojich čistých a svätých rúk a pozdvihol svoje oči, aby vyslovil vďaku Tebe, Bože Otče, Tvorcovi všetkého, a + požehnal, a lámal, a dával ho svojim učeníkom, a povedal: vezmite a jedzte všetko z tohto chleba, toto je skutočne moje telo (a zdvihne kalich trochu nad oltár a hovorí nad kalichom).

A podobne potom, čo večeral, vzal tento kalich do svojich čistých rúk a vzdával vďaky + požehnal a dal ho svojim učeníkom, a povedal: Vezmite a pite všetci z tohto kalicha, vždy, keď budete jesť z tohto chleba a piť z tohto kalicha, budete to robiť na moju pamiatku. Toto je skutočne kalich mojej krvi, novej zmluvy, ktorá sa vy-lieva za vás a za mnohých na odpustenie chýb a za odpustenie hriechov. Toto bude prísľub pre vás na veky vekov. A tiež: Milosť nášho Pána Ježiša Kristus a láska Boha Otca i spoločenstvo Duchu Svätého nech sú s vami všetkými teraz (a robí na sebe znamenie kríža).⁹

Chaldejský misál vydaný patriarchom Emmanuelom III. Thomasom z roku 1901 vkladá naráciu ustanovenia eucharistie, spolu s úvodom pochádzajúcim z anafory Teodora z Mopsuestie do post-Sanctus, konkrétne po jeho úvodnej vete, ktorá znie: „A s týmito nebeskými darmi Ti vzdávame vďaky, o môj Pane, sme taktiež tvoji nehodní, krehkí a biedni služobníci, pretože si s nami veľmi milosrdne jednal spôsobom, ktorý sa nedá splatiť.“¹⁰ Následne text pokračuje naráciou ustanovenia, ktorá sa tak stala súčasťou anafory a ktorá tak do istej miery stratila svoju vnútornú skladbu a integritu.¹¹ V ďalšom období sa narácia ustanovenia posunula do tretej modlitby inklinácie (modlí sa ju kňaz potichu) po Sanctus. Posledná zmena nastala v roku 2006 a narácia ustanovenia eucharistie bola umiestnená ihneď po

⁹ Preklad z angličtiny. Porov. PALLATH, The Eucharistic Liturgy of the St. Thomas Christians and the Synod of Diamper, s. 149 – 150.

¹⁰ Slová sú čo najpresnejšie preložené z anglického prekladu textu anafory Addaiho a Mariho, v. 20 – 22. Porov. GELSTON, A. *The Eucharistic Prayer of Addai and Mari*, Oxford: Clarendon Press, 1992, b. 48 – 55. [online] [cit. 22. 10. 2020]. Dostupné na internete: http://www.prexeucharistica.org/_pdf/AM/AM-Anaf-12-inglese.pdf

¹¹ Anglikánski misionári pôsobiaci v Urmii použili tlačený text anafory Addaiho a Mariho z roku 1890, v ktorom sú slová ustanovenia eucharistie po post-Sanctus a pred súkromnou modlitbou kľáčaceho celebranta a sú citáciou pavlovskej narácie ustanovenia (1 Kor 11, 23 – 25). Sú vytlačené na osobitnom papieri s bohatou ornamentikou. Porov. LANG, U. M. *Eucharist without Institution Narrative? The Anaphora of Addai and Mari Revisited*, s. 5.

anamnéze a pred epiklézou. Z ekumenicko-sakramentálneho hľadiska je mimoriadne dôležité, že Asýrska cirkev Východu, aj keď vo všeobecnosti používa anaforu Addai a Mariho bez narácie ustanovenia eucharistie, ešte v roku 1978 dovoľila svojím kňazom vložiť naráciu do anafory, ak to uznajú za vhodné.¹²

Sýrsko-malabarská katolícka cirkev a narácia ustanovenia eucharistie

Synoda v Diamper (1599), ktorú zvolal Alexio de Menezes, Portugalec a arcibiskup z Goa, dodnes vzbudzuje množstvo otázok.¹³ Mala za úlohu latinizovať a „westernizovať“ malabarský obrad. Latinizácia sa tak nevyhla ani anafore Addaiho a Mariho. Kánony tejto synody navrhovali vloženie narácie ustanovenia eucharistie do malabarskej liturgie. Napriek tomu sa zdá, že narácia ustanovenia sa v malabarskej liturgii používala ešte pred Synodou v Diamperi. Bolo tomu tak vďaka metropolitovi Jozefovi Sulaqovi. Samotná synoda nekritizovala absenciu narácie ustanovenia v anafore ale skôr omyly a nedokonalosti, spočívajúce v nepresnej citácii konsekračných slov podľa tridentského Rímskeho misála. Arcibiskup Menezes korigoval iba konsekračné slová, ktoré konštituujú formu sviatosti, nie celú naráciu ustanovenia eucharistie. Synoda nariadila, že každý kňaz musí konsekrovať rovnakými slovami a spôsobom, ako to učinil Kristus pri Poslednej večeri.¹⁴ Avšak Menezes tým, že prakticky vložil do anafory konsekračné slová z Rímskeho kánonu, automaticky sa tam dostali slová, ktoré sa nenachádzajú v žiadnom biblickom texte (Mt, Mk, Lk, 1 Kor) opisujúcim naráciu ustanovenia (slová *enim, aeterni, mysterium fidei*):

Hoc est enim Corpus meum. Hic est enim Calix Sanguinis mei: novi et aeterni testamenti: mysterium fidei: qui pro vobis et pro multis effundetur in remissionem peccatorum.

Misionár František Ros SJ, prvý latinský arcibiskup kresťanov sv. Tomáša, po Synode konanej v Angamaly (1603) zrevidoval celú eucharistickú liturgiu podľa Rímskeho misála tým, že vložil do nej veľa latinských prvkov a vypustil mnohé východosýrske liturgické prvky. Zároveň (na rozdiel od Menezesa, ktorý pozmenil len konsekračné slová) vložil do anafory celú naráciu ustanovenia eucharistie podľa Rímskeho kánonu. Ako profesor v jezuitskom seminári vo Vaipicotte

¹² Porov. PALLATH, The Eucharistic Liturgy of the St. Thomas Christians and the Synod of Diamper, s. 163.

¹³ O platnosti alebo neplatnosti zvolania synody cirkevnej provincie pozri: PALLATH, P. The Synod of Diamper: Valid or Invalid? In: *Kanonika. The Synod of Diamper revisited*, Rím: PIO, 2001, s. 199 – 226.

¹⁴ „Kňaz nekonskruje vlastnými slovami, ale slovami nášho Pána Krista, ktorý je autorom a ustanovovateľom spomínanej božskej sviatosti. Nie je dovolené pridať akúkoľvek klauzulu, nech by bola akokoľvek dobrá“. Porov. PALLATH, The Eucharistic Liturgy of the St. Thomas Christians and the Synod of Diamper, s. 153.

formálne vložil tieto konsekračné slová, pretože predpokladal, že bez nich by bola anafora (*qurbana*) neplatná. Pripomíname, že narácia ustanovenia spolu so konsekračnými slovami sa nachádzala mimo slov anafory a boli vložené po anaforickej doxológii pred lámaním chleba a požehnaním.

Tieto zmeny existovali zaznamenané iba v manuskriptových verziách. Prvé sýrsko-malabarské *Ordo missae* (*Taksa*) bolo tlačou vydané v roku 1774 v Ríme. Obnovené edície pokračovali v rokoch 1884 a 1928. V roku 1954 vytvorila Kongregácia pre Východnú cirkev komisiu, ktorá sa mala zaoberať reformou misála, rituálu a liturgie hodín. Kongregácia sa chcela zamerať najmä na dôležité podstatné zmeny v anafore Addaiho a Mariho. Prvýkrát v histórii v sýrsko-malabarskom misáli bola narácia ustanovenia eucharistie vložená do anafory a anticipovaná z časti po doxológii priamo do centra anafory po hymne Sanctus.¹⁵ V roku 1957 schválil pápež Pius XII. latinský sýrsko-malabarský misál obsahujúci *Ordo missae* a tri anafory. Ten obsahoval naráciu ustanovenia vloženú po hymne Sanctus, teda v texte anafory. Reformovaný misál bol v roku 1960 preložený do sýrčiny a v roku 1962 do jazyka *malayalam*. Oficiálne záväzné používanie tohto textu s naráciou ustanovenia eucharistie uprostred anafory bolo prijaté dňa 3. júla 1962.¹⁶

Malabarskí biskupi na čele s arcibiskupom v Ernakulame Jozefom Parecattilom žiadali zreformovať texty misála z roku 1962. Kongregácia pre Východnú cirkev tejto myšlienke nebola naklonená. V roku 1968 vtedajší prefekt Kongregácie pre Východnú cirkev kardinál Maximilian de Fürstenburg oslovil malabarských biskupov, aby vytvorili nový text s modifikáciami, ktoré považujú za nevyhnutné. Text bol navrhnutý v jazyku *malayalam* a v auguste roku 1968 ho Kongregácia schválila *ad interim* a *ad experimentum*. Text tohto misála sa však „dočasne“ používal až do roku 1989. Narácia ustanovenia eucharistie sa v tomto „experimentálnom“ misáli nachádzala nezmenená, boli z nej vypustené niektoré atavizmy z dôb latinizácie (trojité žehnanie chleba a vína počas narácie ustanovenia a znak kríža bol nariadený zľava doprava), ktoré sa tam dostali po Synode v Diamperi. Napokon tento experiment nebol úspešný. Po mnohých konzultáciách a porádach sa sýrsko-malabarská cirkev vrátila k misálu z roku 1962. Po vzore chaldejskej zreformovanej anafory (*qurbany*) sa pred naráciou ustanovenia vložila tretia modlitba inklinácie pochádzajúca z anafory Nestória. Po nej nasleduje štvrtá modlitba inklinácie, anamnéza a epikléza. Zmeny z experimentálneho textu z roku 1968 zmizli a modlitby zostali vo svojej pôvodnej forme. Prevažná väčšina sýrsko-malabarských biskupov, kňazov a veriacich považuje recitáciu

¹⁵ Porov. PALLATH, The Eucharistic Liturgy of the St. Thomas christians and the Synod of Diamper, s. 162.

¹⁶ Porov. Tamže, s. 163.

dominantných slov ustanovenia nad chlebom a vínom za výlučný okamih konsekrácie obetných darov.¹⁷

Defectus formae?

Pôvodná podoba anafory Addaiho a Mariho (bez narácie ustanovenia eucharistie) spolu s maronitskou anaforou sv. Petra majú semitský charakter a obsahujú podobnosti s veľkonočnou židovskou večerou.¹⁸ Prostredníctvom anaforických slov môžeme spoznať spôsob teologického myslenia a duchovnej mentality dôb dávnominulých. Preto ju radíme medzi starobylé eucharistické modlitby, ktoré zažili modlitbovú horlivosť prvých kresťanov.

Portugalskí misionári, ktorí od 15. storočia pôsobili medzi kresťanmi sv. Tomáša, nachádzali v matérii a forme slávenia eucharistie nedostatky. *Defectus materiae* videli v používaní kvaseného chleba, do ktorého pred pečením okrem pšenice pridávali ryžu, soľ a olej. Víno sa vyrábalo zo sušených bobúľ a hrozienok.¹⁹ Čo však pre nich bolo nepredstaviteľné, bola absencia narácie ustanovenia eucharistie a samotné konsekračné slová. Tu už nehovorili len o *defectus formae*, ale hneď o *absentio formae*. Z hľadiska scholastickej teológie mali iste pravdu. Nemýlili sa ani vtedy, keď anaforu Addaiho a Mariho posudzovali na základe porovnávania s textom Rímskeho kánonu a nachádzali v anafore istú anomáliu. Zo sakramentálneho hľadiska, ktoré jednoznačne formuloval Tridentský koncil, je možné s istotou povedať, že:

„V Cirkvi bola vždy táto viera, že hneď po konsekrácii je pod podobou chleba a vína pravé telo nášho Pána a jeho pravá krv spolu s jeho dušou a Božstvom, a to účinnosťou (konsekračných) slov telo pod podobou chleba a krv pod podobou vína.“²⁰

Dogmatická záväznosť tridentských dekrétov o eucharistii je nespochybniteľná. Avšak:

1. Dekréty a kánony boli vypracované v napätej atmosfére reformačných udalostí. Úlohou vieroučných textov Tridentského koncilu bolo jasne a zreteľne definovať sviatosťnú náuku. Promulgované dekréty a kánony koncilu boli zostavené ako jasné manuály použiteľné pri teologických konfrontáciách s reformačnými teológmi neakceptujúcimi pravú, skutočnú a podstatnú (*vere, realiter, substantialiter*) prítomnosť Ježiša Krista (jeho Tela a Krvi), ktorá vzniká prepodstatnením chleba a vína (*transubstantiatio*). Slávnostne definovaná

¹⁷ Porov. Tamže, s. 163 – 165.

¹⁸ Porov. POTOZNY, M.R. The Anaphora of the Apostles Addai and Mari and its Christological Character. In: *Parole de l'Orient*, č. 45, r. 2019, s. 313.

¹⁹ Porov. PALLATH, The Eucharistic Liturgy of the St. Thomas Christians and the Synod of Diamper, s. 148.

²⁰ Dekrét o Najsvätejšej sviatosti, Hava III., 13. zasadanie z 11. októbra 1551.

náuka o eucharistii teda nebola vyriešená s úmyslom korigovať teológiu sviatosti eucharistie východných cirkví, ktoré vytvárali únie s Rímom práve v období konania Tridentského koncilu (únia Chaldejskej cirkvi s Rímom v roku 1553).

2. Nezabúdajme zároveň, že pri utváraní textov sa použil iba latinský tomášovsko-aristotelovský spôsob myslenia, teda tradície, ktorá po Východnom rozkole v roku 1054 a od pádu Konštantinopolu (1439) nemala skúsenosť s neustále sa vyvíjajúcou a zrejúcou orientálnou kresťanskou duchovnosťou.
3. Liturgická teológia v prípade anafor (teda aj pôvodná anafora Addaiho a Mariho) bez *ad litteram* narácie ustanovenia eucharistie hovorí o tzv. kvázi-narácii, ktorú nájdeme v anafore spojenú s anamnézou:

*A aj my, Pane, Tvoji slabí, chorí a biedni služobníci, že sme teraz zhromaždení a stojíme pred tebou, prijali sme v tradícii príklad, ktorý pochádza od Teba, lebo sa tešíme a chválime, velebíme a jasáme, a konáme toto veľké a hrozné tajomstvo umučenia, smrti a vzkriesenia nášho Pána Ježiša Krista.*²¹

Cesare Giraudo hovorí, že slovom príklad (v sýrčine *tùfsa*, v gréčtine *τυπος*) sa myslí - aj keď implicitne - jednoznačné označenie sviatostných znakov chleba a vína. Tie v konkrétnom momente eucharistického slávenia reálne predstavujú a na sviatostnej platforme reálne sú „*lámaným telom a vyliatou krvou*“.²²

Kvázi-narácia alebo kvázi-embolizmus ustanovenia eucharistie v anamnéze anafory Addaiho a Mariho

Napriek faktu, že starobylá anafora explicitne neobsahuje naráciu ustanovenia eucharistie, má jej základné prvky v primordiálnej forme (v „zárodku“). Hovoríme o kvázi-narácii alebo kvázi-embolizme. Kvázi-narácia je chápaná ako literárna figúra, načrtnuté rozprávanie, ktoré hovorí o ustanovení len náznakovo. Oproti tomu kvázi-embolizmus je literárnou formou, ktorá nepriamo odkazuje na božské biblické slová okamihu ustanovenia.²³ Anafora nám preto predstavuje naráciu ustanovenia v zárodkoch, stále imanentne prítomnú vo vlastnej anamnéze, a to ju robí oveľa bohatšou než iné bežné anamnézy.²⁴ Pozornosť sa opäť venuje literárnej podobe eucharistickej modlitby a jej genéza sa ukazuje ako plodná

²¹ GELSTON, The Eucharistic Prayer of Addai and Mari, b. 55 – 60.

²² „*Va inteso come designazione inequivocabile, sebbene implicita, dei segni sacramentali, ossia del pane e del calice. Sono essi infatti che in questo momento figurano realmente, giacché a livello sacramentale realmente sono, il corpo spezzato e il sangue versato*“. Porov. GIRAUDO, L'anafora degli Apostoli Addai e Mari: la „*gemma orientale*“ della lex orandi, s. 115.

²³ GIRAUDO, C. „*In unum corpus*“. *Trattato mistagogico sull'eucaristia*, Bolzano: Cinisello, 2001, s. 221, 244.

²⁴ Porov. GIRAUDO, L'anafora degli Apostoli Addai e Mari: la „*gemma orientale*“ della lex orandi, s. 116.

pre teológiu. Tento dialóg priniesol konkrétne plody v ekumenickom priestore. Dňa 20. júla 2001 vypracovala Pápežská rada pre napomáhanie jednoty kresťanov a v spolupráci s Kongregáciou pre vieru a Kongregáciou pre východné cirkvi vydala *Usmernenia pre prijatie eucharistie medzi Chaldejskou cirkvou a Asýrskou cirkvou Východu*. Uvádza sa v nej: „Pretože Katolícka cirkev považuje slová ustanovenia eucharistie za konštitutívnu, a preto nevyhnutnú súčasť anafory alebo eucharistickej modlitby, bola uskutočnená dlhá a starostlivá štúdia anafory Addaiho a Mariho z historického, liturgického a teologického hľadiska, na konci ktorej Kongregácia pre náuku viery dňa 17. januára 2001 dospela k záveru, že túto anaforu možno považovať za platnú. Jeho Svätosť pápež Ján Pavol II. toto rozhodnutie schválil.“²⁵ Inak povedané, tým, že Svätá stolica uznala platnosť anafory, dovolila katolíkom chaldejskej tradície pristupovať k eucharistii vyslúženej v liturgiách Asýrskej cirkvi Východu (a *vice versa*), ktorá neparticipuje na jednote s Petrovým stolcom v Ríme.

Tento záver bol vykonaný na základe troch argumentov. Prvý spočíval v tom, že anafora Addaiho a Mariho je považovaná za jednu za najstarobylejších eucharistických modlitieb vôbec a bola vytvorená a užívaná s jednoznačným úmyslom sláviť eucharistiu v plnej kontinuite s Poslednou večerou a v súlade s úmyslom cirkvi. Jej platnosť nebola nikdy oficiálne spochybnená. Druhý argument spočíval v uznaní Asýrskej cirkvi Východu ako pravej partikulárnej cirkvi založenej na pravovernosti a apoštolskej postupnosti. Pre nás je kľúčový tretí argument:

„Napokon, slová ustanovenia eucharistie sú naozaj inak prítomné v anafore Addaiho a Mariho, nie v súvislej narácii a ad litteram, ale sú skôr rozptýlené eucharisticky tak, že sú integrované v následných modlitbách vďakvyzdvávania, prosieb a príhovorov.“²⁶

Významný liturgista Robert Taft SJ, podieľajúci sa na vytvorení tohto dokumentu a jeden z tých, ktorí anaforu veľmi podrobne študovali, zastával dvojúrovňové teologicko-liturgické uvažovanie. Prvá úroveň, tzv. *theologia prima*, vyjadruje liturgický život v Cirkvi, ktorej jazyk je metaforický, typologický, viac sugestívny a biblický, na rozdiel od špekulatívnej *theologia secunda*, uprednostňujúcej systematickosť v dogmatických návrhoch a vyjadrujúcej sa skôr filozofickým jazykom dôkazov. Tvrdí, že aj Rímsky kánon vo svojej prvotnej forme a redakčnej štruktúre bol menej integrálny a neobsahoval naráciu ustanovenia eucharistie.

²⁵ PONTIFICAL COUNCIL FOR PROMOTING CHRISTIAN UNITY, *Guidelines for Admission to the Eucharist between the Chaldean church and the Assyrian church of the East*, 20. júla 2001, b. 3. [online] [cit. 22. 10. 2020]. Dostupné na internete: <http://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2001/10/25/0586/01717.html>

²⁶ PONTIFICAL COUNCIL FOR PROMOTING CHRISTIAN UNITY, *Guidelines for Admission to the Eucharist between the Chaldean church and the Assyrian church of the East*, b. 3

Nahrádzal to samostatnými modlitbami posvätenia a prijatia obety, ktoré teologicky suplovali naráciu ustanovenia. Po týchto euchologických modlitbách sa mohlo hovoriť o Kristovom tele a krvi, akoby obetné dary už boli premenené. Hovorí tiež o typologicky anticipálnom vyjadrovaní sa v liturgickom jazyku, pričom aj v neskorších eucharistických modlitbách sa ešte pred konsekračnými slovami hovorí o Tele a Krvi Krista alebo po konsekračných slovách sa stále (minimálne do okamihu epiklézy sýrskych anafor) uvádzajú spôsoby chleba a vína.²⁷ Z toho vyplýva, že anafora bez literárnej narácie ustanovenia eucharistie sú pravdepodobne pôvodnejšie a viac reflektujú predstavu o *theologia prima*. Podstaty chleba a vína sú prepodstatnené na Telo a Krst Krista prostredníctvom slov celej anafory bez určenia presného momentu, kedy sa tak stalo.

Epikléza ako spolukonštitutívny prvok transsubstanciácie

Epikléza je integrálnou súčasťou anafora a jej podstata spočíva v modlitbe zvolania životodarného Ducha Svätého. Ako sme už ukázali, anafora Addaiho a Mariho obsahuje dve epiklézy, ktoré navzájom súvisia: jedna je pneumatologickým zvolávaním na dary, aby ich Duch Svätý premenil na Telo a Krv Spasiteľa. Druhá epikléza spočíva v zvolaní Ducha Svätého, ktorý „*eschatologicky premieňa prijímajúcich*“.²⁸ Význam tejto dvojitej epiklézy spočíva vo vzájomnom zladení sa premenených eucharistických darov s prijímajúcimi, aby ich tí neprijímali nehodne, ale aby prijímajúc telo a krv Krista mohla v ich živote nastať *theósis*.

Cirkevní otcovia a apologeti z kresťanského staroveku kladú veľkú relevanciu do slov epiklézy majúcej silný pneumatologický a trinitárny charakter. Hovoria, že po epikléze sa z chleba a z vína stáva Telo a Krv Krista (sv. Justín). Potvrdzujú konsekračnú súčinnosť tak slovám ustanovenia, ako aj epikléze, ktorá je vrcholným dielom božskej sily Ducha Svätého (sv. Ján Zlatoústý). Samotná epikléza je pneumatologická modlitba zvolávania Božieho Ducha a sama osebe nemá moc urobiť z chleba a vína Telo a Krv Ježiša Krista, ale umožní z obetných darov konštituovať pre prijímajúcich odpúšťajúci prostriedok večného života.

Na otázku: Čo teda umožňuje eucharistickú prítomnosť Ježiša Krista v anafore Addaiho a Mariho? Narácia, resp. slová ustanovenia alebo pneumatologická

²⁷ TAFT, R. *Mass Without the Consecration? The Historic Agreement on the Eucharist Between the Catholic Church and the Assyrian Church of the East Promulgated 26 October 2001*, s. 8. [online] [cit. 24. 10. 2020]. Dostupné na internete: http://www.prexeucharistica.org/_pdf/AM/AM-05-Taft-Messa%20senza-en.pdf.

²⁸ Porov. GIRAUDO, C. Recognition of the «Orthodoxy» of the most ancient Eucharistic prayer. In: *Addai & Mari: The oriental Gem of «Lex orandi»*. Ephrem's Theological Journal č. 11 roč, 2007, s. 119.

epikléza? Odpoveď znie: nie je to ani narácia, ani epikléza, ale celá anafora ako integrálny *lex orandi*, ktorý je jadrom kresťanského eucharistického spoločenstva.²⁹

Záverečné pozorovania: Prečo je teda validná anafora Addaiho a Mariho aj bez prítomnosti výslovnej narácie ustanovenia eucharistie?

Uvádžeme štyri možné dôvody absencie narácie a slov ustanovenia eucharistie:

1. Z povedaného vyplýva, že konsekračný princíp spočíva v celosti anafory, ktorá ako celok je integrálnou eucharistickou konsekračnou modlitbou, a to eucharisticky v zmysle *lex orandi*.³⁰
2. Biblické texty, ktoré doslovne hovoria o ustanovení eucharistie, nájdeme v synoptických evanjeliách a v Prvom liste Korintňanom. Je zvláštne, že sv. Ján evanjelista opomína doslovné ustanovenie eucharistie. V Jánovom opise udalostí Poslednej večere sa narácia ustanovenia eucharistie vôbec neuvádza. Mnohí exegeti však tvrdia, že naznačené slová ustanovenia sa v Jánovom evanjeliu nachádzajú: „Ja som živý chlieb, ktorý zostúpil z neba. Kto bude jesť z tohto chleba, bude žiť naveky. A chlieb, ktorý ja dám, je moje telo za život sveta.“ (Jn 6, 51) a tiež: „Ak nebudete jesť telo Syna človeka a piť jeho krv, nebudete mať v sebe život“ (Jn 6, 53). Jeden z najväčších odborníkov na Jánovo evanjelium Raymond E. Brown dodáva:

„Je možné, že v Jn 6, 51 je zachovaná Jánova forma slov ustanovenia. Zvlášť je tu istá podobnosť s Lukášovou formou ustanovenia: „Toto je moje telo, ktoré sa za vás dáva (Lk 22, 19).“³¹

Našli by sme v evanjeliu aj ďalšie state, ktoré sa nepriamo a symbolicky týkajú eucharistie - napr. zázračné rozmnoženie chlebov a Ježišova reč o eucharistickom chlebe v celej 6. kapitole. Dôležitý je však celkový zmysel týchto rozptýlených vyjadrení o eucharistii:

„To, čo sa v porovnaní so synoptikmi týka krstu a eucharistie je skutočnosť, že Jánovo evanjelium nespája tieto sviatosti mimoriadnej dôležitosti s jednotlivou rečou Ježiša, ktoré vyslovil na konci svojho života ako súčasť ustanovení, ktoré dal svojim učeníkom v momente svojho odchodu. Jánove odkazy na tieto dve sviatosti, či už explicitné, alebo symbolické, sú roztrúsené v rôznych udalostiach počas celého Ježišovho účinkovania. Ostáva teda prispôbiť sa úmyslu evanjelia, ktoré

²⁹ Porov. GIRAUDO, Recognition of the «Orthodoxy» of the most ancient Eucharistic prayer, s. 116

³⁰ Porov. ROYEL, M.A. The Pearl of Great Price: The Anaphora of the Apostles Mar Addai & Mar Mari as an Ecclesial and Cultural Identifier of the Assyrian Church of the East. In: LUISIER, Ph. *Orientalia Christiana Periodica*, vol. 80, fasc. 1, 2014, Rím: PIO, 2014, s. 19.

³¹ BROWN, R.E. *Giovanni. Commento al Vangelo spirituale*, Assisi: Citadella editrice, 1997, s. 368.

*ukazuje, ako sú ustanovenia kresťanského života zakorenené v tom, čo Ježiš povedal a konal vo svojom živote.*³²

Z toho vyplýva, že tak ako ustanovenia ostatných sviatostí sú rozptýlené v slovách a udalostiach Ježišovho pozemského života, tak aj ustanovenie eucharistie v Jánovom evanjeliu je prítomné v tom, čo Ježiš Kristus konal a učil.

3. *Malka*. Podľa tradície Asýrskej cirkvi Východu je neprítomnosť narácie ustanovenia v anafore podporená aj tzv. sviatosťou svätého kvasu (*malka*). Táto tradícia údajne pochádza ešte z čias apoštolov Bartolomeja a Tomáša, resp. Addaiho a Mariho. Podľa *oral history* asýrskych kresťanov mal sv. Ján pri Poslednej večeri dostať od Ježiša dve partikuly. Jednu ihneď prijal a druhú neskôr namáčal do Ježišovej krvi na Golgote (podľa inej verzie namáčal v Ježišovej krvi po Tomášovom dotyku boku vzkrieseného Krista). Následne vyrobil spolu s múkou a soľou cesto (*malka*) na chlieb pre eucharistiu a dal ho apoštolom. Tí z časti cesta upiekli eucharistický chlieb a druhú časť cesta nechali a primiešali ho do cesta neskôr. Tak vznikla tradícia svätého kvasu, ktorý do dnešných dní symbolicky aj časovo spája Poslednú večeru s dnešnou liturgiou eucharistie. Dodnes sa počas prípravy eucharistického chleba vloží svätý kvas (alebo sa nad ním urobí znak kríža so svätým kvasom), ktorý sa uchováva v nádobe v kostole. *Malka* je teda sviatosťné spojenie vyjadrujúce historickú kontinuitu medzi eucharistickým slávením dnes s Poslednou večerou vo večeradle a vracia nás k prvej eucharistickej liturgii. Naráciu ustanovenia a konsekračné slová asýrskym veriacim nahrádza v anafore Addaiho a Mariho svätý kvas *malka*. Eucharistický chlieb je následne „zdokonalený“ konsekračiou v epikléze.³³

4. *Disciplina arcani*. V pôvodných textoch starobylých anafor sa narácia a slová ustanovenia nenachádzajú. Nespomínajú ich Teodor z Mopsuestie ani Gabriel Qatraya (zač. 7. stor.).³⁴ Aj keď v starých textoch anafory Addaiho a Mariho sa narácia ustanovenia eucharistie nenachádza, nie je vylúčené, že ich kňaz vysluhoval iba v mysli a tajne. Zároveň môžeme vysloviť hypotézu vychádzajúcu zo všeobecného biblického presvedčenia,³⁵ podľa ktorého autor štvrtého

³² BROWN, R.E. *Giovanni. Commento al Vangelo spirituale*, Assisi: Citadella editrice, 1997, s. CXXXVIII.

³³ Porov. ROYEL, M. A. The Sacrament of the Holy Leave (Malká) in the Assyrian Church of the East. In: GIRAUDO, C. (ed.) *The anaphoral Genesis of the Institution Narrative in Light of the Anaphora of Addai and Mari*. Acts of the International Liturgy Congress, Rome 25 – 26 October 2011. Rím: PIO, 2013, s. 363 – 386.

³⁴ Gabriel Qatraya spomína v príhovoroch pneumatologickú epiklézu: „Sila Ducha Svätého zatieni chlieb a víno a premení ich na telo a Krv Krista.“ Porov. LANG, U. M. *Eucharist without Institution Narrative? The Anaphora of Addai and Mari Revisited*, s. 23.

³⁵ „Pôvod štvrtého evanjelia možno opäť hľadať v Sýrii, prinajmenšom jeho predredakčnú vrstvu, ktorá ešte nehovorila o Ježišom tele a krvi, ale spomínala samotného Ježiša ako živý chlieb zostupujúci z neba.“

evanjelia zámerne nenapísal posvätné slová ustanovenia eucharistie z veľkej úcty pred vznešeným Božím tajomstvom, akým eucharistia nesporne je, aby boli uchránené pred sprofanizovaním. Táto tzv. *disciplina arcani* alebo *lex arcani* spočívala v predpoklade, že najdôležitejšie formuly mali byť skryté pred tými, ktorí neboli členmi cirkvi.³⁶

Záver

Starobylá anafora Addaiho a Mariho nás učí, že sa pri eucharistickom slávení nestačí koncentrovať iba na jeden moment. Naša duchovná pozornosť má byť upriamená na celú liturgiu ako na ucelenú modlitbovú prax kresťanského spoločenstva. Na Slovensku je nábožným pastoračným zvykom sposedajúceho kňaza počas sv. omše, že v momente premenenia a vyslovenia slov ustanovenia eucharistie vyzve penitenta k tichej a zbožnej modlitbe. Po výzve *Mysterium fidei* pokračujú vo sviatostnej spovedi. Kňaz východosýrskej tradície by možno počkal so spovedňou počas celej anafory, keďže tá celá je jedinečnou konsekračnou modlitbou ustanovenia sviatosti eucharistie. Nie je však korektné niekomu niečo vyčítať, čo mu nie je vlastné, ani nútiť ho do niečoho, čo je cudzie jeho obradu. Rešpektujme tradíciu a liturgický obrad kresťana, v ktorom žije. Toto je jediná a pravá katolicita, prejavujúca sa jedinečnou citlivosťou pre rôznosť prejavov viery a vonkajších obradových úkonov.

kpt. ThLic. PhDr. PaedDr. Tomáš HUĎA SchP, PhD.

Akadémia Ozbrojených síl SR gen. M.R. Štefánika Liptovský Mikuláš

Demänová 393

031 01 Liptovský Mikuláš

tohu@centrum.sk

HOFRICHTER, The anaphora of Addai and Mari An Early Witness to Apostolic Tradition, s. 11.

³⁶ Podľa niektorých exegétov, ktorých hovorcom je Valerio Mannucci, nie je legitímne vysvetľovať mlčanie ohľadne narácie ustanovenia eucharistie a iných posvätných úkonov u Jána literárnym obratom *disciplina arcani*. Podľa mienky týchto odporcov *disciplina arcani* sa slová ustanovenia eucharistie predsa nachádzajú v explicitnej forme v Jn 6, 51: „Chlieb, ktorý ja dám je moje telo za život sveta.“ Ján podľa nich teda poznal naráciu ustanovenia eucharistie v slovách, ktoré boli uvedené v reči v Kafarnaume počas Ježišovho vysvetlenia príbehu o rozmnožení chlebov. Porov. MANNUCCI, V. *Giovanni. Il vangelo per ogni uomo*. Brescia: Queriniana, 1995, s. 179.